

Volum coordonat de
Cosmin Budeancă • Florentin Olteanu

După 25 de ani
Evaluări și reevaluări istoriografice
privind comunismul

Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc
București, Str. Alecu Russo nr. 13-19, sector 2;
Tel.: 0213167565/0213167557; Fax: 0213167552
e-mail: office@iicmer.ro
www.iicmer.ro

Memorialul Rezistenței Anticomuniste „Țara Făgărașului”
Făgăraș, P-ța Republicii nr. 6, Făgăraș, jud. Brașov
Tel/fax: 0268-211193
e-mail: relatii@negruvoda.ro

Această carte a apărut cu sprijinul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc. Conținutul volumului nu reprezintă obligatoriu poziția oficială a acestuia.

Responsabilitatea pentru conținutul materialelor aparține autorilor.

Lucrări prezentate la ediția a X-a a Simpozionului Internațional de la Făgăraș – Sâmbăta de Sus, „După 25 de ani. Evaluări și reevaluări istoriografice privind comunismul”, 8-11 iulie 2015.

© 2017 by Editura POLIROM

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Pe copertă: colaj de Ana-Maria Costin

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1,
sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

După 25 de ani: evaluări și reevaluări istoriografice privind comunismul / coord.: Cosmin Budeancă, Florentin Olteanu. – Iași: Polirom, 2017
Conține bibliografie

ISBN print: 978-973-46-7070-3
ISBN ePub: 978-973-46-2920-6
ISBN PDF: 978-973-46-2921-3

I. Budeancă, Cosmin (coord.)
II. Olteanu, Florentin (coord.)

94

Printed in ROMANIA

Volum coordonat de
Cosmin Budeancă • Florentin Olteanu

DUPĂ 25 DE ANI

**Evaluări și reevaluări istoriografice
privind comunismul**

**Institutul de Investigare
a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc**

**Memorialul Rezistenței
Anticomuniste „Țara Făgărașului”**

POLIROM
2017

COSMIN BUDEANCĂ este absolvent al Facultății de Istorie și Filosofie (1997), al studiilor aprofundate de istorie orală din cadrul aceleiași facultăți (1998) și doctor în istorie (2008) la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. De același autor, la Editura Polirom au apărut: *Experiențe carcerale în România comunistă* (coord., 6 vol.), *Forme de represiune în regimurile comuniste* (coord., 2008), *Stat și viață privată în regimurile comuniste* (coord., 2009), *Destine individuale și colective în comunism* (coord., 2013), *Stalinizare și destalinizare. Evoluții instituționale și impact social* (coord., 2014), *Identități sociale, culturale, etnice și religioase în comunism* (coord., 2015). Este expert în cadrul Serviciului Analiza Regimului Comunist la Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc.

FLORENTIN OLTEANU este absolvent al Facultății de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (1977). De același autor, la Editura Polirom au apărut: *Forme de represiune în regimurile comuniste* (coord., 2008), *Stat și viață privată în regimurile comuniste* (coord., 2009), *Destine individuale și colective în comunism* (coord., 2013), *Stalinizare și destalinizare. Evoluții instituționale și impact social* (coord., 2014), *Identități sociale, culturale, etnice și religioase în comunism* (coord., 2015). Este director al Departamentului „Remember” în cadrul Fundației Culturale „Negru Vodă” din Făgăraș.

Cuprins

<i>Prezentarea autorilor</i>	7
<i>Cuvânt-înainte</i>	17

EVOLUȚII POLITICE ȘI SERVICII SECRETE

„Un adevăr incomod...” Câteva aspecte mai puțin cunoscute din relațiile ambasadorului american David Funderburk cu autoritățile comuniste din România între anii 1981-1983 (Cercet. dr. Denisa Florentina BODEANU)	25
Despre rolul poliției secrete în evoluția sistemului comunist polonez. Un model de interpretare (Prof. univ. dr. habilit. Krzysztof BRZECHCZYN)	44
Combinății operative ale serviciilor secrete maghiare îndreptate împotriva Vaticanului cu conexiuni românești (1955-1975) (Cercet. BANDI István)	61
Capitalul colaboraționist – transformarea capitalurilor. Un posibil cadru de interpretare pentru analiza colaborării cu serviciile de securitate din fostele țări socialiste (Cercet. dr. SLACHTA Krisztina)	75

EVOLUȚII ECONOMICE, SOCIALE, CULTURALE ȘI RELIGIOASE

Împrumuturile României comuniste de la Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare (Conf. univ. dr. Ilarion ȚIU)	101
Clîșee staliniste la sârbii din România (1948-1951). Studiu de caz: „Kulturni uputnik” – „Îndrumătorul cultural” (Cercet. dr. Miodrag MILIN)	119
Germanii din România în anii regimului comunist. Retrospectivă istoriografică (Cercet. dr. Vasile CIOBANU)	134
Cenzura comunistă. Evaluări istoriografice (Prof. univ. dr. Ion ZAINEA)	150
<i>Enciclopedia sovietică moldovenească</i> . Între politică, ideologie și știință (Lect. univ. dr. Ion Valer XENOFONTOV)	167
„...Frumoase-s nunțile-n Colhoz...” sau despre mariaj în mediul rural sovietic (1960-1980) (Cercet. dr. Lidia PRISAC)	181

Comunitatea musulmană din Dobrogea: între regimul comunist român și Turcia (Cercet. dr. Manuela MARIN, Drd. Metin OMER)	201
Patriarhul Justinian și Biserica Angliei. Documente inedite (Diac. dr. Dorin-Demostene IANCU).	216
Istoriografia Bisericii Baptiste din România în secolul XX (Dr. Marius SILVEȘAN)	224

OPOZIȚIE, DISIDENTĂ ȘI REPRESIUNE

Rezistența din Munții Făgăraș în Arhiva Radio Europa Liberă: interviuri cu refugiații anilor '50 (Ioana HAȘU-GEORGIEV)	247
Rețeaua de spionaj Mihail Opran – Lya Popescu – Paula Wentzel (Cercet. Lucian VASILE)	261
Radio Europa Liberă și mișcarea studenților timișoreni din 1956 (Drd. Corina ȘNIȚĂR)	288
Efectele conflictului sovieto-iugoslav (1948-1956) asupra relațiilor Bisericii Ortodoxe Române cu Statul. Studiu de caz: Mitropolia Olteniei (Cercet. drd. Ana-Maria IANCU).	297
Cardinalul Iuliu Hossu – informatori și note informative (Cercet. dr. Sergiu SOICA)	308
Arhitectul Constantin Minescu, un profesionist uitat (Asist. univ. dr. Vlad MITRIC-CIUPE)	323
Aspecte privind legăturile lui Corneliu Coposu cu exilul românesc (Cercet. dr. Marin POP)	339
Suporterism, eroi și simboluri: forme de protest pe stadioane în comunism (Cercet. asociat dr. Pompiliu-Nicolae CONSTANTIN)	356
Rezistența prin cultură pe țărmurile Mării Negre în România comunistă (Drd. Ruxandra I. PETRINCA)	368

JUSTIȚIA DE TRANZIȚIE ȘI VALORIFICAREA MUZEALĂ A ISTORIEI REGIMURILOR COMUNISTE

Solidaritatea în Polonia – cercetare și popularizare. Impactul Institutului Memoriei Naționale (Cercet. dr. Kamil DWORACZEK)	379
„Socialismul bulgar” – modele fundamentale de interpretare în spațiul academic bulgar și „muzeul absent” al totalitarismului bulgar (Asist. univ. dr. Vanya IVANOVA)	388
Memoria trecutului recent în spațiile virtuale: cultura alimentară din România comunistă expusă pe Facebook (Cercet. Tudor MIHĂESCU)	405

Prof. univ. dr. habilit. Krzysztof BRZECHCZYN*

Despre rolul poliției secrete în evoluția sistemului comunist polonez. Un model de interpretare

Expunerea problemei

Denunțarea și supravegherea au fost folosite întotdeauna pentru a prelua controlul asupra vieții publice, reprezentând totodată și o metodă de exercitare și păstrare ale puterii politice încă din cele mai vechi timpuri. În *Politica*, Aristotel susține că: „un tiran ar trebui să știe tot ceea ce supușii săi spun și fac și să angajeze spioni, așa ca «femeile detectivi» din Siracuza sau persoanele pe care Hieron avea obiceiul să le trimită să asculte la uși în orice spațiu public sau loc de întâlnire; pentru că de teama informatorilor oamenilor le e frică să spună ce au în minte, iar dacă o fac sunt ușor de găsit. O altă artă a unui tiran este de a semăna cearta între cetățeni; prietenii ar trebui să fie învrăjbiți între ei, oamenii simpli cu nobilii și cei bogați unul cu celălalt”¹.

Hannah Arendt consideră poliția politică drept esența unui sistem totalitar: „Mai presus de stat și în spatele fațadei puterii, într-un labirint de birouri multiplicat, care se află la baza tuturor schimbărilor de autoritate și funcționând într-un haos al ineficienței, se află nucleul puterii unei astfel de țări, serviciile secrete super-eficiente și supra-calificate”². Autoarea observă și următorul paradox: cea mai intensă dezvoltare a poliției secrete nu are loc în timp ce autoritățile luptă împotriva opoziției politice, ci după, atunci când prezența unor astfel de structuri nu mai pare necesară: „Deoarece serviciile secrete ale unui stat totalitar își încep cariera după pacificarea țării, ele par inutile pentru un observator extern sau, din contră, îl fac să creadă că ar exista o rezistență secretă”³. Așadar, prezența poliției secrete este justificată de o presupusă luptă cu un „inamic obiectiv existent” al sistemului, ai cărui conducători îi sunt inamici⁴.

În acest studiu dorim să conceptualizăm varietățile de control asupra vieții sociale cu ajutorul poliției secrete și influența acesteia din urmă asupra stabilității regimului politic. În acest scop vom folosi cadrul conceptual al teoriei puterii în materialismul istoric non-marxist și vom dezvolta modelul său original de putere. Pentru început, totuși, în

* Departamentul de Filosofie, Universitatea „Adam Mickiewicz” din Poznań; Institutul Memoriei Naționale, Sucursala din Poznań.

1. Aristotle, *Politics*, traducere de Benjamin Jowett, publicată de eBooks@Adelaide și disponibilă on-line la <https://ebooks.adelaide.edu.au/a/aristotle/a8po/complete.html> (accesat la 14.3.2016).
2. Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, Meridian Books, Cleveland, 1951, p. 420.
3. *Ibidem*.
4. *Ibidem*.

partea a doua a studiului vom prezenta fundamentele de bază ale teoriei noastre; în partea a treia vom extinde teoria, acompaniind-o cu conceptualizarea rolului liderilor politici, al agenților secreți și al influenței acestora asupra vieții sociale; în partea a patra vom prezenta câteva aplicații empirice parțiale privind dezvoltarea acestei teorii; iar ultima parte va conține concluziile studiului.

Un model de putere politică în materialismul istoric non-marxist. Aspecte teoretice

Părțile statice ale teoriei puterii

Teoria puterii politice în materialismul istoric non-marxist include o parte statică, ce ilustrează relațiile dintre conducători și cetățeni, precum și o parte dinamică, ce abordează formarea acelor relații în timp⁵. Acest concept se bazează pe prezumția că fiecare cetățean are un set de preferințe care îi ghidează acțiunile. În cadrul acțiunilor cetățenilor putem distinge unele acțiuni autonome și altele reglementate. Cele din urmă sunt întreprinse de un cetățean sub amenințarea represiunii din partea conducătorilor. În ceea ce le privește pe cele autonome, ele nu sunt afectate de o asemenea presiune. Există două metode de bază în introducerea etatizării vieții sociale: teroarea și birocratizarea. Teroarea constă în eliminarea fizică a acelor cetățeni care devin „nuclee” ale unor relații sociale independente de autoritățile statului. Birocratizarea constă în înlocuirea relațiilor sociale autonome de tip cetățean-cetățean cu relațiile sociale etatizate de tip cetățean-conducător-cetățean. În acest fel, autoritățile statului penetrează treptat structura vieții sociale, ceea ce face imposibilă orice acțiune socială fără aprobarea lor. Din moment ce relațiile sociale etatizate sunt mai puțin eficiente decât cele autonome, după ce s-a atins un anumit nivel de etatizare apare o tendință de reevaluare a relațiilor dintre cetățenii autonomi.

Proporția acțiunilor reglementate în rândul cetățenilor indică nivelul de alienare civilă al unei societăți. Intensitatea rezistenței sociale a cetățenilor depinde de acest nivel de alienare civilă, iar acest lucru poate fi exprimat prin următoarele afirmații:

- când procentul acțiunilor cetățenilor controlate de conducători este mic, există pace socială în cadrul societății;
- în cazul în care nivelul de alienare civilă se situează la un nivel mediu, acesta devine o povară pentru cetățeni, dar nu exclude totuși posibilitatea unor acțiuni colective ale cetățenilor și declanșarea de revoluții;
- când nivelul de reglementare al puterii este ridicat, acesta atomizează și distruge solidaritatea cetățenilor și restabilește pacea socială.

Putem distinge trei categorii sociale în structura unei societăți politice: conducătorii, adică cei care au la dispoziție mijloacele de constrângere, cetățenii, sau cei care nu le au la dispoziție, și servitorii. Aceștia din urmă sunt o categorie socială intermediară între clasa conducătorilor și cetățeni, adică sunt acei cetățeni care se supun conducătorilor, în schimbul posibilității de a-i supune, la rândul lor, pe alții.

5. Leszek Nowak, *Power and Civil Society. Toward a Dynamic Theory of Real Socialism*, Greenwood Press, New York, 1991, pp. 21-37.

Vom prezenta, în continuare, această aserțiune într-o manieră sistematică⁶. Să presupunem că există trei persoane: A, B și C. Persoana A controlează o parte din domeniul de activitate al lui B, ceea ce înseamnă că B îi este subordonat (într-un caz extrem – aservit) persoanei A. De asemenea, este posibilă o situație în care persoana B controlează o parte din domeniul de activitate al lui C. Astfel, persoana C este subordonată persoanei B. În cazul în care condiția pentru subordonarea persoanei C persoanei B este subordonarea voluntară a persoanei B persoanei A, atunci A, B și C formează un lanț de subordonare. Fundamentul acestui lanț îl reprezintă un schimb între libertatea unei persoane și posibilitatea de a-i subordona pe alții. Diviziunea socială între clasa conducătorilor și cea a cetățenilor nu se suprapune, în acest caz, cu diviziunea între cei ce conduc și cei ce sunt conduși. Criteriul pentru a fi conducător este unul pur material: un lider este persoana care are la dispoziție mijloacele de coerciție de care un simplu cetățean nu dispune. Criteriul pentru a fi un servitor este relațional: un servitor este o persoană care participă la structura de subordonare politică. Relațiile logice între conceptele de lideri și cetățeni, pe de o parte, și de autorități și cei conduși (societate), pe de altă parte, pot fi descrise în felul următor:

- niciun lider nu e cetățean și cine face parte dintre conducători nu face parte din societate;
- clasa conducătorilor este o parte a autorităților (nucleul), în timp ce celelalte niveluri ierarhice sunt ocupate de servitori care aparțin clasei cetățenilor;
- membrii clasei cetățenilor, care nu subjugă pe nimeni și nici nu sunt subordonați nimănui, reprezintă societatea.

Dinamica modelului de putere

Să analizăm așadar dezvoltarea relației dintre clasa liderilor și cea a cetățenilor. Modelul de bază al teoriei puterii politice în materialismul istoric non-marxist se bazează pe un număr de ipoteze ideatice *explicite și implicite*⁷. Presupunem că societatea S:

- (z-1) este divizată în doar două clase politice: lideri și cetățeni; în acest caz, diviziunea comunității studiate în clase economice și spirituale nu este luată în considerare;
- (z-2) este izolată din punct de vedere extern;
- (z-3) nivelul tehnic al mijloacelor de coerciție este constant;
- (z-4) liderii folosesc direct mijloacele de coerciție;
- (z-5) influența instituțiilor politice nu este luată în considerare;
- (z-6) influența doctrinelor politice asupra proceselor sociale nu este luată în considerare.

Mai departe, aceste ipoteze sunt eliminate pe rând și teoria puterii devine mai complexă și comprehensivă. O teorie a puterii completă, multi-model, ia în considerare, printre alte lucruri, influența contextului internațional, instituțiile politice, ideologia, mijloacele de coerciție și progresul tehnic al acestora din urmă.

Să presupunem că într-o fază inițială, în *faza alienării civile progresive*, există pace între conducători și cetățeni. Competiția între cei care au mijloacele de coerciție la dispoziție forțează un lider tipic să își extindă sfera vieții sociale pe care o reglementează. Acei lideri care, pentru un motiv oarecare (de ordin ideologic sau moral), nu își extind

6. *Ibidem*, pp. 25-31.

7. *Ibidem*, pp. 49-52.

câmpul de influență fie vor învăța să facă asta, fie vor fi eliminați din structurile de putere. O astfel de competiție pentru putere duce la o sferă mai mică de autonomie pentru cetățeni și la un grad mai mare de alienare civilă. Există însă și o rezistență politică în creștere care, într-un final, se transformă într-o revoluție politică deschisă din prima categorie.

În *faza revoluției civile* o astfel de confruntare poate fi pierdută sau câștigată de către cetățeni. Să luăm în considerare următorul scenariu: după ce o mișcare revoluționară a fost învinsă, liderii folosesc teroarea post-revoluționară. Primele grupuri de persoane afectate sunt cele care au fost „nucleele” relațiilor sociale independente. Distrugerea clasei cetățenilor le permite autorităților să acapareze și mai mult viața socială pentru că, pe măsură ce nu mai există clase în societate, dispare singurul factor capabil să restrângă presiunea autorităților: rezistența cetățenilor.

Declasarea cetățenilor în *faza de aservire* le permite autorităților să maximizeze sfera de reglementare a statului, fără nicio rezistență din partea cetățenilor. Când toate sferele vieții sociale sunt controlate de autorități, sistemul atinge faza de stat totalitar. În această etapă de dezvoltare nu mai există sfere autonome ale vieții sociale care să poată fi subjugate. Cum mecanismele competiției pentru putere continuă să forțeze liderul tipic să-și extindă sfera de reglementare, competiția politică are loc în dauna acelor sfere ale vieții sociale care au fost mai devreme subordonate de alți membri ai clasei conducătoare. Întâi liderii încep să concureze pentru influența în sfera vieții controlate de servitori. Apoi, rivalitatea se extinde spre zonele vieții sociale subordonate altor lideri. Pe termen lung, acest lucru poate duce la distrugerea întregului sistem de putere, astfel încât singura metodă de menținere a structurii politice este epurarea, care duce la eliminarea surplusului candidaților la putere, eliberând sfere sociale care vor putea fi preluate de liderii rămași. În *sub-faza de autoaservire a liderilor* din acest stadiu de dezvoltare socială, valurile periodice de teroare sunt îndreptate împotriva membrilor structurii puterii. Iar acest fenomen se împletește cu perioadele totalitare.

Acest cerc vicios de epurări și autoaserviri ale liderilor este întrerupt de creșterea abilității cetățenilor de a rezista. O reevaluare graduală a relațiilor sociale independente de lideri aduce cu sine o revoluție a cetățenilor de tipul al doilea, care le permite conducătorilor să iasă din cercul vicios al epurărilor și stabilește noi relații între lideri și cetățeni, bazate pe o reducere a sferei reglementate de stat. Mecanismul competiției pentru putere, totuși, nu poate fi controlat de lideri individuali și, după un timp, în *faza declasărilor ciclice* el duce încă o dată la alienare civilă progresivă. De data aceasta, reglementarea mai strânsă a puterii conduce la o altă revoluție a cetățenilor, cu o bază socială extinsă, care îi obligă pe lideri să facă și mai multe concesii.

Această etapă constă în cicluri, fiecare cuprinzând o perioadă de dezordine revoluționare, urmate de represii, concesii din partea autorităților și o reîntoarcere la etatizarea vieții sociale. Etatizarea relațiilor sociale rezultă din mecanismul competiției politice care nu poate fi subordonată de niciun lider. Efectul global al acțiunilor întreprinse de anumiți lideri duce, în acest caz, la o revenire la dezvoltarea alienării civile și la izbucnirea următoarei revoluții, cu o susținere socială mai largă. Această revoluție, putem admite, este, de asemenea, învinsă și presiunea este din nou folosită împotriva celor mai activi dintre cetățeni. Cu toate acestea, de teama unui nou val revoluționar, autoritățile fac din nou concesii cetățenilor. După un timp, mecanismul de competiție politică duce din nou la creșterea gradului de alienare civilă, urmând o nouă revoluție a cetățenilor. O societate politică evoluează după următorul șablon: o revoluție a cetățenilor – declasare – concesii – creșterea reglementării puterii – o altă revoluție cu susținere mai largă – etc.

În cadrul fiecăruia dintre aceste cicluri, tot mai mulți cetățeni participă la revoluții politice. Apoi are loc o revoluție atât de amplă, încât autoritățile, în loc să recurgă la represiune, trebuie să facă întâi concesii suficient de mari, în măsură să ducă la un compromis social. În faza *revoluțiilor ciclice* există o schimbare în mecanismul de dezvoltare socială. Din acest moment, sunt implicate următoarele faze: concesii – o mai mare reglementare a puterii – o revoluție cu bază socială mai largă – concesii mai mari. Ciclul revoluțiilor se continuă până când sistemul a atins faza de pace socială, în care nivelul de reglementare al puterii devine acceptabil pentru cetățeni. Dezvoltarea unei societăți politice se poate ilustra în felul următor:

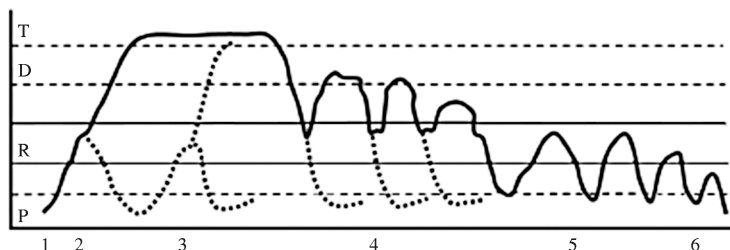

Figura 1. Dezvoltarea unei societăți politice

Abrevieri folosite: P – pragul păcii sociale, R – revoluții, D – pragul declasării, T – pragul totalizării. Fazele de dezvoltare sunt marcate cu numere: 1 – faza de creștere a alienării civile, 2 – faza revoluției cetățenilor, 3 – faza aservirii, 4 – faza declasărilor ciclice, 5 – faza revoluțiilor ciclice, 6 – faza păcii de clasă.

O interpretare empirică a modelului

Vom prezenta în continuare o interpretare empirică a modelului schițat mai sus (din considerente de spațiu va fi o interpretare scurtă și simplificată)⁸. 1944/1945-1948 a fost o perioadă în istorie care a corespuns unei creșteri a alienării civile. Apoi Poloniei i s-a impus o politică socială bazată pe controlul Partidului Comunist asupra politicii, economiei și culturii. Autoritățile comuniste au fost nevoite să tolereze opoziția legală (Partidul Popular Polonez – *Polskie Stronnictwo Ludowe*) și Biserica Catolică, o instituție care

8. Socialismul ca sistem al triplei autorități în contextul teoriei istoriei este prezentat în: Leszek Nowak, *Property and Power. Towards a Non-Marxian Historical Materialism*, D. Reidel, Dordrecht-Boston-Lancaster, 1983. Despre utilitatea teoriei lui Leszek Nowak pentru conceptualizarea real-socialismului vezi Andrzej Paczkowski, *Od sfalszowanego zwycięstwa do prawdziwej klęski (De la falsificarea victoriei la un adevărat dezastru)*, Wydawnictwo Literackie, Kraków, 1999, pp. 201, 228-234; Idem, *Droga do „mniejszego zła”. Strategia i taktyka obozu władzy, lipiec 1980 – styczeń 1982 (Drumul spre „răul cel mai mic”. Strategia și tactica autorităților guvernamentale, iulie 1980 – ianuarie 1982)*, Wydawnictwo Literackie, Kraków, 2002, p. 7. Pentru o comparație între teoria sistemului triplei autorități și alte concepte privind real-socialismul vezi Krzysztof Brzechczyn, *On Two Predictions of the Collapse of Communism in Eastern Europe that is what Conditions of Making Accurate Predictions in History Are?*, în Myung-Hyun-Lee (ed.), *Proceedings of the XXII World Congress of Philosophy*, v. 38, 2008: *Philosophy of History*, Korean Philosophical Association, 2010, pp. 15-22; Idem, „Polish Discussions on the Nature of Communism and Mechanisms of its Collapse. A Review Article”, *East European Politics and Societies*, 2008, v. 22, nr. 4, pp. 828-855.

avea un mare impact în ceea ce privește viziunea poloneză asupra lumii. În această perioadă reglementarea structurilor de putere s-a făcut în mod sistematic. Autoritățile au anihilat rezistența armată și au eliminat opoziția legală, au introdus un sistem de comandă și cote în domeniul economiei și au început o luptă împotriva Bisericii Catolice și a influenței acesteia asupra cetățenilor.

Perioada stalinistă (1949-1956) a fost echivalentul unei etape de înrobire în care au fost naționalizate ramurile-cheie ale industriei, s-a introdus o viziune marxistă monopolistă asupra lumii, au fost suprimate libertățile cetățenești folosindu-se mijloace represive și teroarea de masă. În această perioadă puterea structurilor partidului-stat a ajuns la apogeu. Iar baza socială pentru acest control a fost asigurată prin preluarea mijloacelor de constrângere, de producție și de îndoctrinare.

Prima manifestare de opoziție împotriva sistemului de conducere a celor trei clase din Polonia a fost reprezentată de protestele de la Poznań din 1956, care, în combinație cu schimbările din toamna anului 1956, au forțat structurile partidului-stat să facă unele concesii sociale: recunoașterea influenței Bisericii Catolice asupra poporului polonez, acceptarea unor forme de proprietate particulară în agricultură și schimbarea politicilor economice, de la producția de bunuri materiale și mijloace de producție la una de bunuri de consum.

După ce controlul structurilor de partid s-a stabilizat, politicile de liberalizare au fost abandonate. Perioada 1956-1970 poate fi, prin urmare, considerată primul ciclu de dezvoltare al unei faze de declasări ciclice. În domeniul cultural acest proces a fost marcat de o cenzură mai strictă și de o confruntare cu Biserica Catolică. În ceea ce privește sfera economică, proiectele de reformă economică au fost abandonate și s-a consolidat sistemul de management bazat pe comandă și cote.

Creșterea etatizării vieții sociale a condus și la o mai mare influență a cenzurii în domeniul culturii și la o scădere a nivelului de trai, situații care au dat naștere la două valuri de proteste, în martie 1968 și decembrie 1970. Grevele muncitorilor din orașele din zona de nord a țării, de pe coasta Mării Baltice, deși au fost suprimate prin violență, l-au determinat pe Władysław Gomułka să demisioneze din funcția de prim-secretar al Partidului Muncitorilor din Polonia și au dus la inițierea unui nou ciclu de concesii.

Astfel, perioada dintre 1970 și 1980 poate fi considerată un al doilea ciclu de dezvoltare al fazei declasărilor ciclice. Apoi, cele trei clase conducătoare comuniste au recunoscut aspirațiile economice ale societății; dar programul de construcție a așa-numitei „a doua Polonii” a fost, într-un fel, o încercare greșită de a satisface nevoile economice ale societății poloneze. După noi proteste, în iunie 1976, la Radom, Płock și Ursus, autoritățile statului au trebuit să accepte existența unei opoziții organizate și a unui flux independent de informații la nivelul țării.

Cu toate acestea, cea mai mare lovitură dată fundamentului sistemului politic au reprezentat-o grevele din iulie-septembrie 1980. Apoi, s-a creat un flux independent de informații cu un impact de masă, iar monopolul controlului instituțional al unor lideri a fost întrerupt, pe măsură ce au început să apară alte formațiuni social-politice independente. De asemenea, s-au făcut unele încercări de a reorienta economia către cetățeni.

Revoluția Solidarității s-a încheiat odată cu introducerea, în 1981, a Legii Marțiale. Perioada cuprinsă între 1981 și 1988 poate fi considerată al treilea ciclu de dezvoltare a

fazelor declasărilor ciclice. Din perspectiva modelului prezentat, grevele din mai și august 1988 au inițiat faza revoluțiilor ciclice. Conducătorii politici s-au temut de un nou val de proteste și, în loc să recurgă la măsuri represive, au început negocierile cu opoziția, iar în cele din urmă s-au încheiat înțelegerile de la Masa Rotundă. Din acel moment, sistemul triplei autorități a început, în cele din urmă, să se dezintegreze și au fost introduse democrația parlamentară, piața liberă, libertatea de exprimare și viziunile pluraliste asupra lumii⁹.

O încercare de a concretiza Modelul Puterii

Modelul de bază al teoriei puterii prezentat anterior are o „putere de clasificare” prea mică. El conține sintagmele „mișcarea cetățenilor” și „rezistența politică”, dar acest cadru conceptual nu face posibilă o diferențiere între mișcarea deschisă a cetățenilor și cea secretă, între rezistența civilă și cea armată. Prin urmare, nu știm diferența (teoretică, nu factuală) între Partidul Popular Polonez al lui Stanisław Mikołajczyk (Polskie Stronnictwo Ludowe) din anii 1945-1947 și Asociația Libertate și Independență (Wolność i Niezawisłość – WIN) sau între deschisul, în principiu, Comitet pentru Autoapărare Socială (Komitet Samoobrony Społecznej „KOR” – KSS „KOR” sau „KOR”) și organizația secretă „Combaterea «Solidarității»”¹⁰. În plus, acest model nu ne poate spune prea multe despre astfel de forme subtile de guvernare politică, cum ar fi supravegherea societății, manipularea sau dezagregarea mișcărilor cetățenilor.

Primul model prezentat al unei teorii a puterii se bazează pe o serie de ipoteze idealizate care nu sunt exprimate *explicit*. Prin urmare, vom prezenta doar acele lucruri care vor fi anulate pe parcursul acestui articol, iar factorii omiși până acum vor fi examinați din perspectiva modelului presupus de putere care va face posibilă explicarea lor. Modelul de bază al teoriei puterii politice conține următoarele presupuneri tacite:

- (z-7) Conducătorii au la dispoziție cunoștințe complete și adevărate despre universul acțiunilor cetățenilor;
- (z-8) Cetățenii au la dispoziție cunoștințe complete și adevărate despre întregul domeniu al reglementării puterii;
- (z-9) autoritățile supraveghează cetățenii pe cont propriu (ceea ce nu ia în considerare influența noii forțe a poliției).

9. Am prezentat ultima fază de dezvoltare a sistemului triplei autorități în Polonia în Krzysztof Brzechczyn, „The Round Table Agreement in Poland as a Case of Class Compromise. An Attempt at a Model”, *Debate: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 2010, vol. 18, nr. 2, pp. 185-204.

10. Aceasta a fost o organizație creată în 1982 de Kornel Morawiecki care a luptat cu sistemul comunist având o agendă de programe mai radicală decât Solidarność. Vezi Krzysztof Brzechczyn, „Freedom, Solidarity, Independence: Political Thought of the «Fighting Solidarity» Organization”, în Dariusz Dobrzański (ed.) *The Idea of Solidarity: Philosophical and Social Contexts*, Council for Research in Values & Philosophy, Washington, DC, 2011, pp. 159-179.

Sferele publice și private ale vieții sociale

Să renunțăm așadar, tacit, la ipotezele idealizate (z-7) și (z-8) de la primul model al puterii politice în materialismul istoric non-marxist. Acestea implică faptul că participanții la viața socială, respectiv conducătorii și cetățenii, au la dispoziție cunoștințe complete și adevărate despre acțiunile lor. Se presupune deci că liderii au cunoștințe despre întregul domeniu de activitate al clasei sociale a cetățenilor, iar aceștia din urmă posedă cunoștințe cuprinzătoare despre întregul domeniu al reglementării puterii politice. Oricum, nu se întâmplă asta în realitate. Pentru că, în mod normal, membrii unei societăți au doar cunoștințe parțiale despre propriile lor acțiuni. Anularea acelei ipoteze, care până acum a fost acceptată tacit în materialismul istoric non-marxist, conduce la diferențierea sferelor vieții sociale:

- sfera publică – acțiunile cetățenilor și reglementările conducătorilor în această sferă sunt cunoscute de toți participanții, membri ai celor două clase;
- sfera privată – acțiunile cetățenilor realizate în această sferă sunt necunoscute conducătorilor;
- sfera „din culise” – reglementarea puterii ascunse din această sferă nu este cunoscută de toți cetățenii (de asemenea, în unele cazuri, un cetățean care este direct supus reglementării puterii „din culise” poate să nu fie conștient de faptul că este subiectul acțiunilor unor conducători sub acoperire).

Numai astfel de acțiuni ale cetățenilor pot fi exceptate de la reglementarea puterii așa cum o cunosc conducătorii, adică acele acțiuni întreprinse în sfera publică a vieții sociale. Pentru că un fenomen necunoscut nu poate fi reglementat. Acțiunile publice ale cetățenilor pot fi, prin urmare, reglementate de conducători sau pot fi acțiuni autonome. Acțiunile private ale cetățenilor, pe de altă parte, sunt, prin definiție, total autonome.

În mod similar, putem distinge o reglementare a puterii deschisă și una secretă. Cea deschisă se manifestă în sfera publică și este cunoscută tuturor cetățenilor. Reglementarea „din culise” nu le este cunoscută acelor cetățeni care nu sunt direct vizați de aceasta. Protestele colective ale cetățenilor împotriva reglementărilor puterii sunt posibile numai atunci când cetățenii știu de existența acestora, când sunt deschise. Din acest motiv, reglementarea „din culise” nu generează proteste colective. Aceste afirmații pot fi ilustrate și în modul următor.

Condițiile loialității ofițerilor de poliție față de liderii politici

Pe baza ipotezei (z-9) am presupus că liderii politici coordonează pe cont propriu supravegherea și controlul cetățenilor. Evident, cu unele excepții, acest lucru nu este valabil. Un lider obișnuit nu face asta în mod direct, iar clasa liderilor are la dispoziție o structură specială: poliția politică secretă. Trebuie să considerăm atunci folosirea coerciției din punctul de vedere al celor două componente ale sale: folosirea acestor mijloace de agenții secreți și loialitatea poliției politice față de lideri. În acest model, faptul că clasa de lideri K are la dispoziția ei mijloace de coerciție înseamnă că se constituie într-un grup care decide aplicarea mijloacelor s și există o categorie socială care respectă deciziile liderilor și folosește mijloacele s pentru scopurile trasate¹¹.

11. Amintesc aici analogia prezentă în Leszek Nowak, *Power and Civil Society...*, pp. 153-156.

În cadrul poliției politice putem distinge conducătorii poliției – ofițerii – și funcționarii obișnuiți. Trebuie să analizăm acum ce îi face pe șefii poliției să asculte de lideri. În primul rând, autoritățile statului le garantează ofițerilor de poliție putere asupra funcționarilor obișnuiți, iar gradul de subordonare al acestei ultime categorii este mai înalt decât cel al cetățenilor de rând.

Obediența funcționarilor față de șefii poliției rezultă din subordonarea lor, ei fiind recompensați prin faptul că pot, la rândul lor, să țină subjugată societatea. Fenomenul observat în acest caz este cel de „aservire compensatorie”: a celor care se află mai jos pe scara socială. Șefii poliției le sunt loiali liderilor politici pentru că primii îi pot subordona atât pe funcționarii obișnuiți, cât și pe cetățeni. Funcționarii obișnuiți sunt obedienți față de șefii poliției pentru că astfel pot și ei să își aservească cetățenii.

Așa stau lucrurile atunci când luăm în considerare doar modelul pur politic de putere. Când liderii dețin trei tipuri de putere, mai mulți factori pot să crească gradul de loialitate față de ei, cum ar fi subordonarea ideologică, a viziunii despre lume a celor aserviți sau dependența economică.

Condițiile pentru obediența colaboratorilor secreți față de șefii poliției

Puterea socială a șefilor poliției și importanța lor socială în structura de putere nu se bazează pe subordonarea funcționarilor obișnuiți față de poliția secretă, ci pe posibilitatea de a infiltra și a aservi societatea. Se poate spune că subordonarea funcționarilor obișnuiți de către șefii poliției nu este un scop în sine, ci doar un mijloc de a infiltra societatea. Ar trebui să ne gândim, atunci, care este acel lucru care îi face pe cetățeni (sau „sursele personale de informație”, cum apar în cadrul nomenclatorului serviciilor secrete) obedienți față de poliția politică. Sunt mulți asemenea factori în viața socială, cum ar fi, de exemplu, patriotismul, ambițiile neîmplinite, banii etc.¹². Acestea au fost sistematizate prin mijloace de instrucție pentru munca operațională emise de structurile aparatului represiv. De exemplu, în ordinul nr. 025/53 intitulat „Asupra muncii aparatului Serviciilor de Securitate cu Rețeaua de Agenți” emis de Ministerul Siguranței Publice, erau menționate trei motive de recrutare: „sentimentele patriotice – legate de ideologie sau loialitate, [...] materiale compromițătoare [...] pentru bani sau alte câștiguri materiale”¹³. În ordinul emis de Ministerul de Interne și al Administrației în 1960 cu privire la munca operativă a serviciilor de securitate au ieșit în evidență două motive de bază pentru recrutare: participarea voluntară și coerciția¹⁴. Cooperarea voluntară trebuia „să fie motivată de factori de ordin

12. Menționăm aici analogia prezentată în Leszek Nowak, *Power and Civil Society...*, pp. 153-156.

13. „Rozkaz nr. 025/53 o pracy aparatu bezpieczeństwa publicznego z siecią agenturalną” („Ordinul nr. 025/53 asupra muncii serviciilor de securitate cu rețeaua de agenți”), în Tadeusz Ruzikowski (ed.), *Instrukcje pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa (1945-1989) (Instrucțiuni privind activitatea operațională a structurilor de securitate [1945-1989])*, IPN, Warsaw, 2004, p. 37.

14. „Zarządzenie nr. 0121/60 Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 2 lipca 1960 r. w sprawie nowych przepisów o podstawowych środkach i formach pracy operacyjnej służby bezpieczeństwa” („Decretul nr. 0121/60 al Ministrului de Interne din 2 iulie 1960 cu privire la noua legislație de bază referitoare la măsurile și activitatea operațională ale serviciilor de securitate”), în Tadeusz Ruzikowski, *op. cit.*, pp. 98-100.

politic, psihologic și material”¹⁵, în timp ce cooperarea forțată era descrisă ca putând fi obținută în urma folosirii de: „materiale compromițătoare care fac posibilă exercitarea presiunii asupra unei persoane și, în felul acesta, o fac pe aceasta să fie de acord să coopereze”¹⁶.

Acest model simplificat de putere poate include două dintre aceste circumstanțe, și anume: un colaborator secret este un cetățean aservit în mai mare măsură decât alți membri din clasa cetățenilor; sau colaboratorul secret este un servitor care este de acord să se subordoneze liderilor pentru a putea avea o influență din culise asupra cetățenilor. Identificarea celui de-al doilea motiv pentru colaborare duce la clasificarea servitorilor în două categorii: *la vedere* și *sub acoperire*. Un servitor la vedere nu ascunde faptul că el colaborează cu liderii politici, în timp ce unul sub acoperire, da.

În lumina considerațiilor prezentate mai sus, recrutarea pe baza materialelor compromițătoare care ar putea fi dezvăluite și folosite pentru a închide o persoană era o formă de a „înfrânge” pe cineva sau de a-l aservi. Un cetățean care ajunge să colaboreze în acest fel este aservit într-un grad mai mare decât alți cetățeni.

În a doua jumătate a anilor ’40 și în prima jumătate a anilor ’50 folosirea „kompromat”-urilor¹⁷ care, odată dezvăluite, puteau duce la închiderea unor persoane a devenit principala metodă de recrutare. Tadeusz Ruzikowski citează date conform cărora de la 65% la 80% dintre toți colaboratorii au fost recrutați folosind materiale compromițătoare¹⁸. Cu toate acestea, autoritățile de la Oficiul pentru Siguranța Publică știau că recrutarea colaboratorilor secreți prin astfel de metode servea scopului de a intimida societatea, și nu celui de a primi informații credibile și altfel inaccesibile despre viața socială. În acest punct este utilă citarea, din nou, a cuvintelor lui Stanisław Radkiewicz¹⁹, rostite în scurta perioadă de liberalizare și dezgheț cultural dintre 1954 și 1956. Acesta a admis: „care era sarcina [agenților secreți din Partidul Popular Polonez – Polskie Stronnictwo Ludowe] – să ne informeze despre dușmani? [...] Nicidecum. Am recrutat oameni [...] pentru a-i teroriza pe cei care ni se opuneau”²⁰.

Începând cu 1956 cooperarea a trecut pe primul plan. Se spune că în 1980, 64,6% dintre colaboratorii secreți erau recrutați prin voluntariat. În 1981, procentul a crescut la 87%²¹. Celelalte motive pentru a colabora erau de a avea încă o sursă de venit sau pentru a acționa conform unor idealuri. Cum acest fel de recrutare era mai degrabă voluntar prin natura sa, într-un astfel de caz un colaborator secret câștiga statutul de servitor camuflat. Într-un model pur politic al puterii condiția pentru loialitatea servitorului este posibilitatea acestuia de a-și extinde influența asupra altor cetățeni. Totuși, unde există un sistem de triplă stăpânire și liderii au, de asemenea, la dispoziția lor resurse economice și culturale, este mai degrabă posibil ca motivarea colaborării să constea în dorința de a câștiga mai multe

15. *Ibidem*, p. 98.

16. *Ibidem*.

17. kompromat = compromițător, în lb. rusă.

18. Tadeusz Ruzikowski, „Wstęp” („Introducere”), în Tadeusz Ruzikowski, *op. cit.*, p. 16.

19. Stanisław Radkiewicz (1903-1987), membru al Partidului Comunist Polonez din perioada interbelică. Între 1945 și 1954, unul dintre conducătorii Ministerului Securității Publice și membru în conducerea partidului și a statului.

20. „Terror i kontrola: funkcje aparatu bezpieczeństwa w systemie komunistycznym. Polska 1944-1956” („Teroare și control: funcțiile serviciilor de securitate în cadrul sistemului comunist. Polonia 1944-1956”), în Andrzej Paczkowski, *Od sfalszowanego zwycięstwa...*, p. 67.

21. Tadeusz Ruzikowski, „Wstęp...”, în Tadeusz Ruzikowski, *op. cit.*, p. 16.

recompense culturale și economice. Într-un astfel de caz, subiectul „schimbului” dintre un colaborator secret și un funcționar al poliției politice nu este într-atât obținerea unei influențe sociale mai mari, cât mai degrabă satisfacția ideologică (apreciere, convingerea că se acționează în numele binelui partidului și al socialismului), precum și câștigul economic (accesul la bunuri rare – întotdeauna în cantități mici într-o economie socialistă –, la un pașaport sau, în sfârșit, la o remunerație financiară).

În ambele cazuri, colaborarea este caracterizată prin faptul că este secretă, doar părțile implicate știind despre aservire, care este ascunsă altor persoane. Astfel, persoanele subordonate serviciilor secrete, necunoscându-se între ele, nu pot să acționeze în sensul unei revolte colective. Un cetățean angajat într-o colaborare cu serviciile secrete este singur împotriva imensei mașinării a aservirii polițienești. Din cauza unui grad mai mare de subordonare și din cauza naturii secrete, aservirea cetățenilor față de serviciile secrete este mai puternică și se face pe o perioadă mai lungă decât subordonarea față de puterea politică obișnuită.

Un informator, un manipulator și un distrugător. Rolul social al colaboratorilor secreți

La acest nivel ideatic al prezentei analize este posibil să facem diferența dintre un informator, un manipulator și un distrugător.

Rolul social al unui informator al poliției poate fi explicat cu condiția de a se face o distincție între sfera publică și cea privată ale vieții sociale. Un informator al poliției este o persoană care oferă liderilor politici informații cu privire la zone noi, nesubordonate încă, ale vieții sociale. Activitatea informatorilor poliției este de a restrânge sfera privată a vieții sociale și de a o expanda pe cea publică. Aceste zone au potențialul de a deveni obiectul expansiunii liderilor, depinzând de relațiile de ansamblu între lideri și clasa cetățenilor.

Etatizarea poate fi deschisă sau ascunsă. Cea deschisă este birocratizarea. În acest caz, conducătorii (C) deveneau mediatori vizibili care transformau relațiile sociale autonome C-C (de tip cetățean-cetățean) în relații sociale etatizate C-C-C (cetățean-conducător-cetățean).

Forma ascunsă de etatizare este *formarea unei agenturi*. Până acum am înțeles rolul colaboratorilor secreți în mod pasiv – doar ca servind scopului de a furniza informații până atunci inaccesibile liderilor politici. Dar colaboratorii secreți pot lua parte activ la influențarea unui traseu politic, în interesul sistemului politic. Iar această influență se poate exercita prin manipulare și distrugere.

Un manipulator distorsionează cunoștințele unui subiect despre condițiile în care o acțiune orientată spre obținerea unui scop se poate întreprinde, în așa fel încât subiectul renunță în mod „voluntar” la realizarea acelei acțiuni și recurge la acțiuni țintite spre realizarea unui scop cu o prioritate scăzută pentru cel manipulat și o prioritate ridicată pentru manipulator. În cursul acestui proces, persoana manipulată nu este conștientă că devine victima manipulării. Victima manipulării renunță la realizarea țintei alese inițial, dar este convinsă că scopurile lui – cele cu o prioritate scăzută – se vor realiza totuși. De cele mai multe ori, un caz de manipulare de succes coboară nivelul de rezistență și o redirecționează spre zone sigure pentru lideri.

Distrugerea constă în acțiuni care fac ca acele rețele din cadrul relațiilor sociale independente de conducători să se dezintegreze. Să presupunem că sunt relații sociale

independente de tipul C-C. Distrugerea poate fi cauzată de inserarea unor colaboratori secreți (CS) în legăturile „vitale” ale lanțurilor relațiilor sociale independente: C-CS-C.

Sarcina colaboratorilor secreți este de a sabota acțiunile colective ale cetățenilor. Cel mai comun mod de a atinge acest scop este, în general, scăderea încrederii în acei oameni care sunt în centrul relațiilor sociale. După un timp, rețeaua respectivă de relații sociale încetează să mai funcționeze, iar acțiunile cetățenilor sunt întreprinse în cadrul unei alte rețele de relații, până când acea rețea este infectată, la rândul ei, de colaboratori secreți. Procesul de a plasa colaboratori secreți într-o rețea independentă de relații sociale poate fi comparat, metaforic, cu un computer care a fost infectat cu un virus. Putem deschide computerul și îi putem da anumite comenzi (să salveze, să copieze etc.), dar când e infectat, unele comenzi nu pot fi executate, iar altele sunt executate atât de încet, încât folosesc prea mult din timpul și energia utilizatorului.

Totuși, această analogie nu poate fi luată ad litteram. O infectare cu un virus poate fi deseori identificată repede și un soft potrivit antivirus poate fi folosit pentru a proteja un computer de amenințări. În cazul introducerii colaboratorilor secreți în viața socială, procesul este invizibil și este greu să se găsească dovezi clare că ei există, iar simpla enunțare a problemei e suficientă pentru a scădea gradul de încredere al cetățenilor și a descrește eficiența rețelelor de relații sociale independente.

Influența supravegherii asupra dezvoltării unei societăți politice

Trebuie să luăm în considerare, pe scurt, influența supravegherii poliției asupra dezvoltării ideale a unei societăți politice. În general, folosirea poliției politice secrete mărește avantajul pe care autoritățile îl au asupra societății. Ca rezultat, faza de creștere a alienării civile este scurtată și șansele ca o revoluție a cetățenilor să aibă succes sunt diminuate.

Pentru același motiv, faza aservirii este prelungită. Când autoritățile au la dispoziția lor structurile poliției secrete, puterea lor asupra vieții sociale crește, iar procesul de reevaluare a relațiilor sociale autonome este încetinit, deoarece el trebuie să se desfășoare în secret.

Supravegherea (sub forma manipulării și a dezintegrării sociale) folosită în fazele de declasare ciclică și revoluție ciclică încetinește procesul creării de rețele de relații sociale independente și scade posibilitatea revoluției, precum și scopul concesiilor pe care autoritățile sunt forțate să le facă. În consecință, cele două faze de dezvoltare sunt prelungite și faza păcii sociale este amânată.

Influența poliției secrete asupra ordinii politice – o încercare de aplicare empirică a modelului

În această parte a studiului vom analiza capacitatea explicativă a modelului propus. Datorită limitelor impuse de spațiu, vom face acest lucru pe scurt și fragmentar în cazul a două probleme de bază:

- dependența creșterii numărului de funcționari și de colaboratori secreți în cadrul poliției politice secrete față de dezvoltarea cadrului politic în Republica Populară Polonă;

- dependența formelor de control social exercitate de poliția politică secretă față de faza de dezvoltare a sistemului politic.

În iulie 1944 a fost înființat Departamentul Securității Publice (Resort Bezpieczeństwa Publicznego). Nucleul său consta în 12 persoane care au urmat un program de trei luni într-o școală condusă de Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne din Uniunea Sovietică, în Kuybyshev. În decembrie 1944 instituția număra aproximativ 2.500 de funcționari. La începutul anului 1945 a fost transformată în Ministerul Siguranței Publice și a continuat să se dezvolte sistematic. În mai 1945 avea 11.000 de funcționari, iar în noiembrie 1945 – 23.700. Conform lui Antoni Dudek și Andrzej Paczkowski, „acest număr a rămas constant timp de câțiva ani. În 1950 era o creștere sesizabilă a numărului angajaților (aproximativ 28.500) care a durat până în 1953 (33.200)”²².

Conform celor doi autori, în 1953 erau 14.000 de membri în personalul operativ și 20.000 de angajați civili în minister²³. În 1953 erau subordonați Ministerului următorii: gardieni din penitenciare (Straż Więzienna – 13.000 de funcționari), Miliția Cetățenilor (Milicja Obywatelska – 47.000 de funcționari), Rezerva de Voluntari a Miliției Cetățenilor (Ochotnicza Rezerwa Milicji Obywatelskiej – 100.000 de membri), Trupele Siguranței Interne (Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrzznego – 40.000 de soldați), Garda Industrială (Straż Przemysłowa – 32.000 de angajați) și Trupele de Grăniceri (Wojska Ochrony Pogranicza – 32.000 de soldați). Așadar – după cum notează cei doi autori –, în total erau aproximativ 200.000 de oameni, cei mai mulți înarmați și supuși unei discipline militare²⁴.

Între 1954 și 1956 Ministerul Afacerilor Interne a fost reorganizat și numărul funcționarilor din serviciul de securitate, format pe baza poliției politice secrete, era de 10.700 de oameni²⁵. După 1956 acest număr a fost în creștere: în 1960 era de 11.393 de persoane, în 1965 – 15.465, iar în 1970 – 18.215. În jurul anului 1975 numărul funcționarilor a scăzut cu 3.000, dar după 1975 a crescut din nou. În 1980 erau 20.086 de funcționari ai serviciului de securitate, în 1985 – 25.634, iar în 1989 – 24.790²⁶.

Dinamica recrutării de colaboratori secreți a fost similară. Conform calculelor lui Tadeusz Ruzikowski, numărul total al persoanelor recrutate între 1944 și 1949 a fost de 50.000²⁷. Între 1950 și 1953 numărul colaboratorilor secreți a crescut la o rată mai mare de 10%, iar în 1953 a ajuns la 85.333²⁸. Astfel, în total, câteva sute de mii de oameni au cooperat cu poliția politică poloneză între 1944 și 1954²⁹.

22. Antoni Dudek, Andrzej Paczkowski, „Polska. Organizacja i struktura organów bezpieczeństwa” („Polonia. Organizarea și structura serviciilor de securitate”), în Krzysztof Persak, Łukasz Kamiński (eds.), *Czekiści. Organy bezpieczeństwa w europejskich krajach bloku sowieckiego (Cekiștii. Organele de securitate din țările europene ale blocului sovietic)*, IPN, Warsaw, 2010, p. 396.

23. *Ibidem*, p. 396.

24. Antoni Dudek, Andrzej Paczkowski, „Poland. Organization and Structure of the Security Apparatus”, în Krzysztof Persak, Łukasz Kamiński (eds.), *A Handbook of the Communist Security Apparatus in East Central Europe*, IPN, Warsaw, 2005, p. 225.

25. Antoni Dudek, Andrzej Paczkowski, „Polska. Organizacja i struktura...”, p. 419.

26. *Ibidem*, p. 422.

27. Tadeusz Ruzikowski, „Tajni współpracownicy pionów operacyjnych aparatu bezpieczeństwa 1950-1984” („Colaboratorii secreți ai diviziilor operaționale ale serviciilor de securitate”), *Pamięć i Sprawiedliwość*, nr. 1(3), 2003, p. 115.

28. *Ibidem*.

29. Andrzej Paczkowski, „Terror i kontrola...”, p. 65.

Între 1954 și 1960 a existat o tendință de scădere. În 1960 numărul colaboratorilor secreți a scăzut cu 8.720 de persoane, dar în același an a existat și o creștere graduală. Astfel, potrivit lui Ruzikowski: „În prima jumătate a anilor 1960 numărul colaboratorilor secreți a rămas la un nivel stabil, oscilând în jurul a 10.000. [...] Între 1964 și 1974 numărul colaboratorilor secreți s-a dublat. [...] Deoarece s-a format opoziția organizată, începând cu 1976 numărul colaboratorilor secreți a început să crească sistematic. Din 1981 această creștere a fost foarte rapidă și a atins aproape 30% pe an. Dinamica sa a fost comparabilă cu cea a primei jumătăți a anilor 1950”³⁰. În 1984 numărul colaboratorilor secreți ai Ministerului Siguranței Publice era de 69.661³¹.

Putem doar să facem o evaluare aproximativă a numărului de colaboratori secreți în a doua jumătate a anilor '80. Potrivit lui Tadeusz Ruzikowski „numărul colaboratorilor secreți a atins un apogeu la sfârșitul anului 1988, când era de aproape 100.000 (98.000 după estimări). Mai mulți decât în momentul de vârf al erei staliniste. [...] La începutul lui 1989 a apărut o tendință de scădere, datorită schimbărilor politice produse de înțelegerile de la Masa Rotundă”³². O reprezentare grafică a numărului de colaboratori secreți arată în felul următor³³:

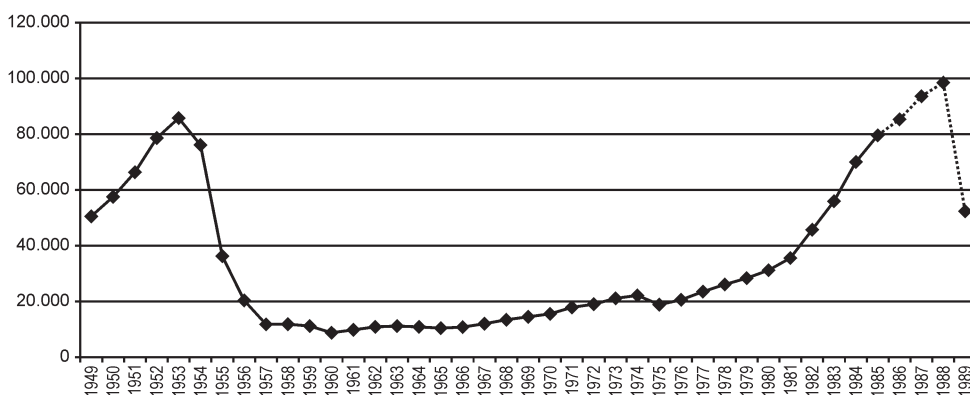

Figura 2. Numărul colaboratorilor secreți între anii 1949-1989
(numărul colaboratorilor secreți în anii 1984-1989 reprezintă o aproximare)

Sursa: Tadeusz Ruzikowski, „Wstęp” („Introducere”), în Tadeusz Ruzikowski, *op. cit.*, p. 18.

Să comparăm deci cele două tabele care ilustrează dezvoltarea unei societăți politice ideale și schimbările în numărul colaboratorilor secreți. Dacă creșterea numărului de funcționari ai Ministerului Siguranței Publice și al agențiilor ar fi luată ca indicator al creșterii caracterului represiv al sistemului, numărul funcționarilor poliției politice secrete și agențiilor reflectă doar relațiile globale dintre lideri și societate civilă, schițate în acest model, într-un anumit grad. De fapt, doar în cazul primelor două faze de dezvoltare

30. *Ibidem*, pp. 115-116.

31. Tadeusz Ruzikowski, „Tajni współpracownicy...”, p. 124.

32. Tadeusz Ruzikowski, „Wstęp...”, în Tadeusz Ruzikowski, *op. cit.*, pp. 15-16.

33. Apud *Ibidem*, p. 13.

(1944-1945-1956) creșterea numărului funcționarilor Ministerului Securității Publice și colaboratorilor săi poate fi considerată ca indicator al aservirii graduale și al represiunii deschise a sistemului.

În lumina acestui model putem explica, de asemenea, scopul reorganizării fără precedent în Republica Populară Polonă a ministerului, realizată între anii 1954 și 1956, și numărul în scădere al colaboratorilor săi. Schimbările nu au fost doar rezultatul protestelor sociale, ci erau motivate și de interesele aparatului de stat. În anii '50, pe lângă aservirea societății, Ministerul Siguranței Publice a fost folosit pentru a reprima membrii aparatului de partid (ceea ce corespunde sub-fazei autoaservirii liderilor). Acest lucru explică scopul schimbărilor în Ministerul Siguranței Publice, care erau realizate în funcție de planurile pe termen lung ale aparatului de stat.

În sfârșit, schița unui model al societății politice face posibilă interpretarea unei scăderi bruște a numărului de colaboratori din a doua jumătate a anului 1989, aceasta fiind cauzată de introducerea păcii de clasă în relațiile dintre autorități și societate (faza revoluțiilor ciclice și a păcii de clasă).

Această reușită nu este una minoră, considerând gradul de abstractizare al modelului. Cu toate acestea, din 1956 și până în 1988, însemnând perioada declasărilor ciclice, a existat o disparitate între, pe de o parte, creșterea numărului de angajați ai serviciilor secrete și de colaboratori secreți dependenți și, pe de altă parte, dezvoltarea politică a societății poloneze. Această fază, așa cum s-a mai spus, constă în perioade alternante de creștere a represiunii și de liberalizare a sistemului politic, impusă de protestele sociale. Deși această dezvoltare a fost ciclică, cu fiecare ciclu scopul protestelor și al concesiilor făcute de autorități s-a schimbat. Între timp, de la sfârșitul anilor '50, dezvoltarea numărului funcționarilor serviciilor secrete și agenților a fost linear, fără oscilații între liberalizare și etatizarea vieții sociale, atât de caracteristice altfel unui model politic.

Acest paradox poate fi explicat prin diferențierea între două forme de bază de exercitare a controlului social de către poliția secretă într-un sistem politic. Una dintre acestea se realizează prin intermediul colaboratorilor secreți, al căror rol este de a lărgi sfera publică a vieții în dauna celei private. În primele două faze de dezvoltare a unei societăți politice descoperirea unor noi aspecte ale vieții sociale duce la creșterea reglementării puterii. Numărul crescând al acelor categorii sociale poate fi văzut ca un indicator al creșterii represiunii liderilor.

A doua formă de control introdusă în acest articol este reprezentată de manipularea și distrugerea relațiilor sociale independente. Aceasta este dominantă în faza revoluțiilor și declasărilor ciclice, când liderii sunt forțați să accepte anumite forme de independență a societății. Cum liderii nu sunt capabili să se angajeze în represiune deschisă față de societate – exceptând acele perioade scurte ale pacificării protestelor deschise –, se concentrează asupra activităților de distrugere și manipulare. În această situație numărul în creștere al funcționarilor serviciului de securitate nu este un simplu indicator al represiunii deschise a sistemului, ci al exercitării controlului indirect prin mijloace de manipulare și distrugere ale mediilor independente.

Această distincție corespunde cu ceea ce Zdzisław Zblewski a numit funcțiile de represiune, control și informare ale serviciului de securitate³⁴. Funcția represivă consta în

34. Zdzisław Zblewski, „Aparat bezpieczeństwa wobec opozycji” („Structurile de securitate împotriva opoziției”), *Biuletyn IPN*, nr. 12, 2007, p. 109.

„eliminarea amenințărilor la adresa puterii comuniste (sau la adresa situațiilor percepute ca amenințătoare), cu folosirea atât a mijloacelor penale – procesuale (cum ar fi arestul, închisoarea și pedeapsa cu moartea), cât și a celor teroriste (așa-numitele acțiuni de persecuție, intimidare, hărțuire fizică și chiar asasinări)”³⁵.

Potrivit lui Zblewski, funcția de control „consta în detectarea și controlul, prin folosirea mijloacelor operative (deci secrete), ale oamenilor sau grupurilor percepute ca amenințări la adresa puterii comuniste, și în întreprinderea de acțiuni operative care ținteau limitarea sau chiar blocarea totală a activităților anti-sistem ale acelor persoane sau grupuri”³⁶. Funcția informativ-politică, pe de altă parte, consta în pregătirea analizelor și rapoartelor pentru autoritățile politice, care să permită examinarea stării de spirit a societății și prezicerea unor potențiale amenințări sociale³⁷.

Astfel, putem înainta ipoteza că în faza inițială a existenței Republicii Populare Polone (faza alienării civile crescânde și a aservirii) a dominat funcția direct represivă; informația obținută de poliție prin intermediul agenților a susținut formele deschise de represiune și eliminarea mediilor sociale independente de lideri. Aceasta era, de fapt, funcția de recrutare care a fost aplicată ca o metodă de intimidare a societății. Funcția de control a apărut și a fost predominantă între 1956 și 1989 (perioadă care a corespuns fazei de declasări ciclice și revoluțiilor).

Filip Musiał ajunge la concluzii similare: „nu au fost represiunea, ci manipularea, nu arestările, ci inspirația și distrugerea, armele de bază din ce în ce mai folosite ale funcționarilor din Serviciul de securitate, la sfârșitul erei Republicii Populare Polone. În unele operațiuni măsura succesului era, astfel, nu eliminarea unui mediu de opoziție dat, ci preluarea controlului, totală sau parțială, asupra aceluși mediu sau distrugerea lui. Pentru a simplifica, schimbarea în funcționarea poliției politice secrete a constat în substituirea represiunii din anii '40 și '50 cu imaginea unui «demiurg» a cărui sarcină principală era să «împartă cărțile» în culisele opoziției poloneze în anii '80. Serviciul de securitate a putut să întreprindă acele acțiuni datorită avantajelor logistice-informaționale oferite de rețelele de agenți. Putem construi această perspectivă pe baza analizei schimbului de la teoria muncii operative – vom putea doar examina eficiența reală a Oficiului pentru Siguranța Publică când vom studia exemplele practice, jocurile și combinațiile”³⁸.

Concluzii

La finalul demersului nostru să sintetizăm puțin ideile prezentate. La acest nivel de construcție a modelului teoriei puterii putem afirma că folosirea poliției politice secrete crește gradul de represiune al unui sistem politic și extinde puterea autorităților asupra clasei cetățenilor. Ca rezultat, faza de aservire se prelungește. Existența poliției secrete amână

35. *Ibidem*, p. 109.

36. *Ibidem*.

37. *Ibidem*, p. 112.

38. Filip Musiał, *Podręcznik bezpieczeństwa. Teoria pracy operacyjnej SB w świetle wydawnictw resortowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych PRL (1970-1989) (Ghidul serviciilor de securitate. Teoria muncii operative în lumina publicațiilor Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Populare Polone [1970-1980])*, IPN, Kraków, 2007, p. 323.

procesul de reevaluare a relațiilor sociale autonome pentru că autoritățile, depinzând de stadiul de dezvoltare social-politic, întreprind acțiuni represive sau manipulative/distructive împotriva rețelei de relații sociale independente. Când izbucnește o revoluție, efectele ei, sub formă de concesi, sunt mai mici decât în alte cazuri.

În primele două faze de dezvoltare ale unei societăți politice, autoritățile de stat folosesc informațiile adunate de poliția secretă pentru a reprima în mod deschis (prin pedeapsa cu închisoarea sau pedeapsa cu moartea etc.) cetățenii și pentru a-și întări propriul control (deschis) al vieții sociale. Din acest motiv, acea fază a dezvoltării sociale poate fi numită (rezonabil) faza de construcție a unui stat politic, pentru că principala sursă de dezvoltare a reglementării puterii este activitatea poliției secrete – descoperirea de către informatorii plasați în clasa cetățenilor a unor noi zone ale vieții sociale.

În faza declasărilor ciclice și a revoluțiilor, voința autorităților de a folosi represiunea deschisă scade gradual. Poliția secretă este folosită în principal pentru a distruge și manipula mișcarea cetățenilor – în acest fel amânând procesul de eliberare socială.

În mod paradoxal, putem ajunge la concluzia că manipularea și distrugerea nu sunt unelte ale puterii atât de amenințătoare după cum se crede de obicei. Ele sunt folosite de lideri slabi împotriva societății, cu a cărei existență ei trebuie să se împace. Când sunt forțate să tolereze societatea, autoritățile încearcă doar să îi slăbească influența. Când autoritățile de stat devin puternice, ele pot respinge acele forme de control indirecte în favoarea celor directe: teroare și birocratizare, pentru a distruge structurile sociale independente.